

	ԱՂՐՈՒԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱ Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան AGRISCIENCE AND TECHNOLOGY АГРОНАУКА И ТЕХНОЛОГИЯ	Միջազգային գիտական պարբերական	
		ISSN 2579-2822	

Կայքէջ՝ anau.am/hy/teghkagair

ՀՏԴ 633.351:631.53(479.25)

ԱՓՍԵԱԶԵՎ ՈՍՊԻ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՑԱՆԻ ՄԻՋԻՆ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ԳՈՏՈՒ ԱՆՋՐԴԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

Ռ.Ս. Իսրայելյան գ.գ.թ.
Շուշիի տեխնոլոգիական համալսարան
israyelyan.ruzanna@bk.ru

Տ Ե Ղ Ե Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Բանալի բառեր՝
*ափսեաձև ոսպ,
 ցանքի նորմա,
 դաշտային ծլունակություն,
 ճյուղավորվածություն,
 բերքատվություն,
 շահույթ*

Ա Մ Փ Ո Փ Ա Գ Ի Ր

Հետազոտություններն իրականացվել են Արցախի միջին լեռնային գոտու (Ասկերանի շրջանի) անջրդի պայմաններում: 2017-2018 թթ. ընթացքում փորձերի միջոցով որոշվել է ոսպի ցանքի օպտիմալ նորման: Ըստ ցանքի փորձնական 110, 130, 150, 170 կգ/հա և ստուգիչ 110 կգ/հա տարբերակների հետազոտությունների արդյունքների՝ ափսեաձև ոսպի «Թալինի 6» սորտի ցանքի լավագույն՝ 150 կգ/հա նորման ապահովում է 10,3 գ/հա բերք: Ուստի առաջարկվում է այն ներդնել արտադրության մեջ:

Նախաբան

Ներկայումս ողջ աշխարհում գյուղատնտեսության գերակա խնդիրներից մեկը բուսական սպիտակուցի արտադրության ծավալների ավելացումն է: Պարենային հիմնախնդրի լուծման տեսանկյունից հատկապես կարևորվում է հատիկաընդեղենի մշակությունը, քանի որ դրանք բուսական լիարժեք սպիտակուցի անսպառ աղբյուր են (Дж.В. Еремян, Р.Г. Казарян, 2003):

Սպիտակուցի պահանջարկի բավարարումն ունի ռազմավարական կարևոր նշանակություն և աշխարհում ագրարային գիտության հրատապ լուծում պահանջող խնդիրներից է: Դրա ծավալների ավելացումը նկատելիորեն կնպաստի գյուղատնտեսական կենդանիների մթերատվության բարձրացմանը:

Հարկ է նշել, որ սպիտակուցի անբավարար քանակությամբ պայմանավորված՝ անասնաբուծական միավոր արտադրանքի հաշվով կերի ծախսը 1,5 անգամ գերազանցում է սահմանված նորմաները, ինչի հետևանքով

Էլ արտադրվում է 30-35 %-ով պակաս անասնաբուծական մթերք (А.И. Помораева, 1999):

Հատիկաընդեղեն մշակաբույսերի շարքում օգտակարությամբ հատկապես առանձնանում է ոսպը: Թեև վեգետացիայի վաղ շրջանում այն խիստ դանդաղ է աճում, զգալիորեն տուժում է մոլախոտերից, մինչև ծաղկման փուլը զգայուն է խոնավության նկատմամբ, սակայն հետագայում դառնում է բավական կայուն մշակաբույս:

Արցախում ոսպի մշակության ծավալները խիստ սահմանափակ են, արդյունավետությունը՝ ցածր, ինչի հիմնական պատճառը մշակության ոչ ճիշտ կազմակերպումն է, մասնավորապես՝ գիտականորեն հիմնավորված ցանքի նորմաների բացակայությունը:

Հայաստանում ոսպի մշակության ագրոտնտեսական հարցերի ուսումնասիրությամբ զբաղվել են շատ գիտնականներ և, ըստ մշակության պայմանների, առաջարկել ցանքի խիստ տարբեր նորմաներ: Այս-

պես՝ Ա.Ա. Մաթևոսյանի համոզմամբ Կոտայքի մարզի Նախալեռնային գոտու անջրդի պայմաններում ափսեաձև ոսպի ցանքի օպտիմալ նորման պետք է ընդունել 100 կգ/հա: Հազար սերմի 53 գ կշռի դեպքում հնարավոր է ստանալ 11,5-12,1 ց/հա բարձրորակ բերք (Ա.Ա. Մաթևոսյան, 1977):

Հ.Ս. Մարտիրոսյանն առաջարկում է Արագածոտնի մարզի ջրովի հողերի պայմաններում ափսեաձև ոսպի ցանքի նորման սահմանել 120 կգ/հա և հավաստում է, որ հնարավոր է ստանալ մինչև 17,5 ց/հա բերք (Հ.Ս. Մարտիրոսյան, 2010):

Նյութը և մեթոդները

2017-2018 թթ. իրականացված հետազոտությունների միջոցով փորձել ենք որոշել Արցախի միջին լեռնային գոտու (Ասկերանի շրջանի) անջրդի պայմաններում ոսպի ցանքի առավել արդյունավետ նորման: Հարկ է նշել, որ մինչ այժմ Արցախի պայմաններում այս ուղղությամբ հիմնարար հետազոտություններ չեն կատարվել:

Հետազոտությունների համար ընտրվել է ափսեաձև ոսպի «Թալինի 6» սորտը. փորձարկվել է ցանքի չորս նորմաների (110, 130, 150 և 170 կգ/հա) ազդեցությունը ստացվող սերմի քանակի վրա: Հազար սերմի կշիռը կազմել է 57 գ: Ըստ փորձի ընտրված տարբերակների՝ մեկ հեկտարի հաշվով ցանքը կատարվել է համապատասխանաբար 1,9, 2,3, 2,6 և 2,9 մլն/ծլ. սերմ նորմաներով: Որպես ստուգիչ է ընտրվել 1,9 մլն/ծլ. սերմ տարբերակը: Փորձադաշտ է ծառայել աշնանացան ցորենից ազատված դաշտը. Նախացանքային մշակության բոլոր աշխատանքներն իրականացվել են ըստ ագրոտեխնիկական կանոնների: Փորձերը կատարվել են չորս տարբերակով՝ երեք կրկնողությամբ, 25 մ² փորձամարզերով, իսկ ցանքը՝ մարտ ամսվա առաջին տասնօրյակում: Ներկայացված բոլոր ցուցանիշները միջինացվել են ըստ երկու տարիների արդյունքների:

Վեգետացիայի ընթացքում կատարվել են ֆենոլոգիա-

կան դիտարկումներ: Ռեսուլտատները են ափսեաձև ոսպի «Թալինի 6» սորտի աճը, զարգացումը, վեգետացիոն շրջանի տևողությունը, որոշվել են բույսերի դաշտային ծլունակությունը, բարձրությունը, ճյուղավորվածությունը, վեգետացիայի ընթացքում կայուն աճ ունեցող բույսերի քանակը և այլն: Ըստ փորձի տարբերակների՝ հաշվարկվել են մեկ բույսի ունդերի, սերմերի քանակն ու կշիռը, ինչպես նաև որոշվել է, թե որքան է կշռում 1000 սերմը: Վերջում փաստացի բերքի քանակի և տնտեսական արդյունավետության հաշվարկի հիման վրա որոշվել է ակնկալվող շահույթը:

Արդյունքները և վերլուծությունը

Արցախի միջին լեռնային գոտու անջրդի պայմաններին ափսեաձև ոսպի «Թալինի 6» սորտի հարմարվածությունը, դաշտային ծլունակությունը և վեգետացիայի ընթացքում կայուն աճ ունեցող բույսերի քանակը որոշելու ուղղությամբ կատարված հետազոտությունների արդյունքներն ամփոփված են աղյուսակ 1-ում:

Փորձնական տարբերակներում բույսերի խնամքի, մշակության և պարարտացման բոլոր աշխատանքները կատարվել են միևնույն ժամկետում, նույն սկզբունքով ու չափաքանակներով: Ըստ աղյուսակի տվյալների՝ բույսերի դաշտային ծլունակությունը տատանվել է 91,5-94,1 % սահմանում և եականորեն կախված չէ ցանքի խտությունից, քանի որ ամենախիտ (170 կգ/հա) տարբերակում եղել է ավելի բարձր, քան Նախորդ՝ առավել նոսր (150 կգ/հա) տարբերակում: Վեգետացիայի ընթացքում գրանցվել է սահուն օրինաչափություն. ցանքի նորմայի մեծացմամբ պայմանավորված՝ ոչնչացած բույսերի քանակը զգալիորեն ավելացել է: Այսպես՝ ստուգիչ և փորձնական մյուս տարբերակներում 1 մ² հաշվով անկումը կազմել է 6-7 բույս, իսկ ամենախիտ (170 կգ/հա) տարբերակում՝ 16: Ցանքի խտության մեծացմանը զուգընթաց նվազել է նաև բույսերի կանգունությունը. ամենախիտ տարբերակում ակնադիտական մեթոդով այն գնահատվել է 4 բալ:

Աղյուսակ 1. Ցանքի նորմայի ազդեցությունը ափսեաձև ոսպի բուսածածկի խտության, բույսերի ճյուղավորվածության և կանգունության վրա*

Ցանքի նորման		1 մ ² հաշվով սերմերի քանակը, հատ	1 մ ² հաշվով ծլած բույսերի քանակը, հատ	Սերմերի դաշտ. ծլունակ., %	1 մ ² հաշվով բույսերի քանակը բերքահավաքի նախօր., հատ	Մեկ բույսի ճյուղերի միջին քանակը, հատ	Վեգետ. ընթացք. ոչնչաց. բույսերի քանակը, հատ	Բույսերի կանգունությունը, բալ
կգ/հա	մլն/հա							
110	1,9	190	178	94,1	170	4,1	7	5,0
130	2,3	230	215	93,5	209	3,2	6	4,7
150	2,6	260	238	91,5	231	3,3	7	4,6
170	2,9	290	268	92,4	252	2,9	16	4,0

*Կազմվել է հեղինակի կողմից:

Աղյուսակ 2. Ցանքի նորմայի ազդեցությունը ափսեածև ոսպի աճի, զարգացման փուլերի ժամկետների և վեգետացիոն շրջանի տևողության վրա*

Ցանքի նորման		Ցանքի ժամկետը	Փուլերի ժամկետները					Ծլումից մինչև հասունացում, օր
կգ/հա	մլն/հա		ծլում	կոկոնակալում	ծաղկում	ունդերի ձևավորում	ունդերի հասունացում	
110	1,9	10.3	25.03	24.04	01.05	13.05	22.06	88
130	2,3		24.03	27.04	06.05	19.05	29.06	94
150	2,6		25.03	29.04	07.05	20.05	30.06	95
170	2,9		24.03	30.04	09.05	22.05	02.07	99

*Կազմվել է հեղինակի կողմից:

Ցանքի նորման նկատելի ազդեցություն է գործել նաև ոսպի բույսերի ձևավորման և ճյուղերի քանակի վրա: Եթե ստուգիչ տարբերակում 1 բույսը միջին հաշվով կազմավորել է 4 ճյուղ, ապա ցանքի նորմայի ավելացմանը զուգընթաց այդ ցուցանիշը զգալիորեն նվազել է՝ հասնելով 2,9 ճյուղի, ինչը բացասաբար է անդրադարձել բույսերի աճի վրա:

Ցանքերի խտության, բույսերի աճման դինամիկայի և վեգետացիոն շրջանի տևողության կապը ներկայացված է ըստ աղյուսակ 2-ում ամփոփված տվյալների:

Ցանքի նորման ոսպի բույսերի աճի վրա զգալի ազդեցություն է գործում դեռևս կոկոնակալման փուլից, ինչը հատկապես նկատելի է առավել խիտ ցանք ունեցող տարբերակներում, որտեղ բույսերը ստուգիչի համեմատ սկսել են կոկոնակալել 5-6 օր ուշացումով: Նշված օրինաչափությունն առավել խորացված է դրսևորվում աճի և զարգացման հետագա փուլերում: Ստուգիչ և փորձնական տարբերակներում ծաղկման, ունդերի ձևավորման և հասունացման փուլերը երկարել են 8-10 օրով:

Այսպես, եթե ստուգիչ տարբերակում ունդերի հասունացումը նկատվել է հունիսի 22-ին, ապա ցանքի 170 կգ/հա փորձնական տարբերակում այդ փուլն սկսվել է 10 օր ուշացումով՝ հունիսի 2-ին, ինչի հետևանքով էլ վեգետացիոն շրջանը կազմել է 99 օր՝ գերազանցելով ստուգիչ տարբերակին 11 օրով:

Ցանքի նորման ազդել է նաև ոսպի բույսերի մորֆոլոգիական ցուցանիշների և ձևավորվող բերքի քանակի վրա (աղ. 3):

Ցանքերի խտացմանը զուգընթաց դիտարկվել է բույսերի բարձրության նկատելի աճ. առավել խիտ ցանք ունեցող տարբերակում բույսերի բարձրությունը հասել է 64,8 սանտիմետրի՝ 12,1 սանտիմետրով գերազանցելով ստուգիչին: Չարկ է նշել, որ դեպի լույսը ձգվելը բացասաբար է անդրադառնում բույսերի կանգունության վրա: Բերքահավաքի նախօրեին բոլոր կրկնողություններից վերցված խրճերով կատարվել է ոսպի բույսերի կառուցվածքային տարրերի անալիզ. որոշվել են միջին հաշվով մեկ բույսի կազմավորված ունդերի, սերմերի քանակը և դրանց կշիռը:

Աղյուսակ 3. Ցանքի նորմայի ազդեցությունը ոսպի մորֆոլոգիական ցուցանիշների և բերքի կառուցվածքային տարրերի վրա*

Ցանքի նորման		Բույսերի բարձր., սմ	Մեկ բույսի			1 մ ² տարածքում			1000 սերմի կշիռը, գ	Բերքատվությունը, g/հա
կգ/հա	մլն/հա		ունդերի քանակը, հատ	սերմերի քանակը, հատ	սերմերի կշիռը, գ	բույսերի քանակը, հատ	բույսերի կշիռը, գ	սերմերի կշիռը, գ		
110	1,9	52,7	73,3	70,1	4,2	170	1670	714,0	60,0	7,1
130	2,3	55,9	71,9	68,4	4,1	209	1992	856,9	59,8	8,6
150	2,6	59,7	78,3	73,7	4,4	235	2220	1034,0	59,7	10,3
170	2,9	64,8	76,3	69,2	3,8	248	2318	942,0	57,8	9,4

Sx % = 2,3 %, ԱԵS_{0,95} = 1,1 g

*Կազմվել է հեղինակի կողմից:

Ըստ աղյուսակ 3-ի տվյալների՝ առավել բարձր ցուցանիշներ գրանցվել են ցանքի 150 կգ/հա նորմայի դեպքում՝ համապատասխանաբար կազմելով 78,3 և 73,7 հատ: Մեկ բույսի սերմերի 4,4 գ կշռով այս տարբերակը ստուգիչին գերազանցել է 0,2, իսկ ցանքի 170 կգ/հա տարբերակին՝ 0,4 գրամով:

Նմանատիպ օրինաչափություն է գրանցվել նաև 1 մ² հաշվով ստացված սերմերի կշռի դեպքում. 1034 գ/մ² արդյունքով տարբերակը ստուգիչին գերազանցել է 320, իսկ ցանքի 170 կգ/հա տարբերակին՝ 91,6 գրամով:

Այսպիսով՝ ոսպի բույսերի աճին նպաստում է ցանքի նորմայի ավելացումը մինչև որոշակի սահման (150 կգ/հա), քանի որ հետագա ավելացումն ունենում է անցանկալի ազդեցություն:

Արցախի միջին լեռնային գոտու անջրդի պայմաններում ափսեհաձև ոսպի «Թալինի 6» սորտի բերքի լավագույն արդյունք (10,3 գ/հա) գրանցվել է ցանքի 150 կգ/հա նորմայի դեպքում (աղ. 4): Այս տարբերակը նշված ցուցանիշով ստուգիչին գերազանցել է 3,2, իսկ մյուս փորձնական տարբերակներին՝ 0,9-1,7 գ/հա-ով:

Ակնհայտ առավելությունը հիմնավորելու համար կատարվել է տնտեսական արդյունավետության հաշվարկ, և որոշվել է ստացված շահույթը:

Մեկ ցետներ ոսպի իրացման միջին գինն ընդունվել է 32 հազ. դրամ, և հաշվարկվել է հեկտարից ստացվող բերքի արժեքը: Ըստ կատարված ծախսումների՝ որոշվել է մեկ հեկտարի հաշվով ստացված շահույթը: Առավելագույն շահույթ գրանցվել է ցանքի 150 կգ/հա նորմայի դեպքում: Այս տարբերակը 222,9 հազ. դրամ ցուցանիշով ստուգիչին գերազանցել է 78,4 հազ. դրամով:

Եզրակացություն

Երկամյա համակողմանի հետազոտությունների արդյունքների և տնտեսական արդյունավետության հաշվարկային ցուցանիշների հիման վրա կարելի է փաստել, որ Արցախի միջին լեռնային գոտու անջրդի պայմաններում ոսպը բավական արդյունավետ և հեռանկարային մշակաբույս է. ցանքը պետք է կատարել 150 կգ/հա նորմայով: Քանի որ սերմերի հասունացման փուլում խոնավության նկատմամբ բույսերի պահանջը զգալիորեն նվազում է, ուստի այս գոտում ոռոգման ջրի անբավարարության պայմաններում ոսպի մշակությունը շահութաբեր է:

Գրականություն

1. Մաթևոսյան Ա.Ա. Բուսաբուծություն. - Եր., 1977. - Էջ 190-195:
2. Մարտիրոսյան Յ.Ս. Ոսպի մշակության ագրոտեխնիկայի մի քանի հարցերի ուսումնասիրությունը Արագածոտնի մարզի պայմաններում // Ագրոգիտություն. - N 7-8. - 2010. - Էջ 294-297:
3. Епремян Дж.В., Казарян Р.Г. Результаты изучения сортообразцов мировой коллекции чечевицы в условиях Араратской равнины // Известия Арм. сельхоз-академии. - N 3-4. - 2003. - Ст. 30-33.
4. Помогаева А.И. Тарелочная чечевица. - Ставрополь, 1999. - 103 с.

Աղյուսակ 4. Ոլոռի ցանքերում կիրառված ագրոմիջոցառման տնտեսական արդյունավետությունը*

Ցանքի նորման		Մերմի բերքատվությունը, գ/հա	1 գ բերքի իրացման գինը, հազ. դրամ	1 հա-ից ստացվող բերքի արժեքը, հազ. դրամ	1 հա հաշվով կատարված ծախսերը, հազ. դրամ	1 հա հաշվով շահույթը, հազ. դրամ
կգ/հա	մլն/հա					
110	1,9	7,1	30	227,2	82,5	144,5
130	2,3	8,6	30	275,2	99,7	175,5
150	2,6	10,3	30	329,6	106,7	222,9
170	2,9	9,4	30	300,8	120,7	180,1

*Կազմվել է հեղինակի կողմից:

АННОТАЦИЯ**Высев тарелочной чечевицы в богарных условиях среднегорной зоны Арцаха**

Целью исследований, которые проводились в 2017-2018 гг. в богарных условиях среднегорной зоны Республики Арцах, являлось выявление оптимальных норм высева чечевицы. Вариантами испытаний были: 110, 130, 150 и 170 кг/га, контрольным был избран вариант 110 кг/га. В результате проведенных исследований выяснилось, что наилучшая норма высева тарелочной чечевицы “Талин 6” – 150 кг/га, что обеспечивает урожайность 10.3 ц/га. Данная норма предлагается для практического внедрения.

ABSTRACT**Lens-Like Lentil Cultivation in Conditions of Mid-Mountain Zones at the Republic of Artsakh**

The studies have been conducted in the non-irrigated conditions of the mid-mountain zones (Askeran region) at the Artsakh /NKR/ republic. In 2017-2018 the optimal dosage for the lentil sowing was determined through the accomplished trials. According to the research data resulted from the experimental variants with 110 kg/ha, 130 kg/ha, 150 kg/ha and 170 kg/ha sowing dosage and the control variant with 110 kg/ha sowing dosage, the lens-like lentil variety “Talin 6” with its utmost 150 kg/ha sowing dosage provides 10.3 c/ha yield. Thus, the mentioned variety is recommended to invest in the production.

*Ընդունվել է՝ 03.09.2019 թ.
Գրախոսվել է՝ 25.10.2019 թ.*